

“.....ändå är det så mycket man ser!”

*- utvecklingsteoretiska perspektiv i BOF,
Barnorienterad familjeterapi*

Anders Wesslund

Psykoterapeutprogrammet inriktning Barn och Föräldrar, 90 högskolepoäng
Uppsats, 15 högskolepoäng
Vt 2008

Handledare: Ellinor Salander Renberg
Barbro Sjölin Nilsson

Umeå universitet
Institutionen för klinisk vetenskap
Psykoterapi

Sammanfattning

Denna uppsats omfattar en begränsad litteraturstudie av utvecklings-teorier som kan identifieras ligga till grund för BOF, Barnorienterad familjeterapi samt empiri från intervjuer med BOF-terapeuter. De har observerat samlekstillfällen med en familj och har i sin tur intervjuats om hur de bedömer samspel och tillämpar teorier i BOF-terapi. Mitt syfte har varit att synliggöra hur utvecklingspsykologiska teorier är integrerade i BOF samt att visa på deras tillämpning.

Undersökningen har bedrivits utifrån kvalitativ metod där litteraturgenomgång kompletterats med fokusgrupp som undersökningsverktyg. Både i litteratur och hos BOF-terapeuter framkommer att BOF bygger på och tillämpar utvecklingsteori och utvecklingspsykologiska rön där samspelet och den interpersonella erfarenheten i de nära relationerna har stor betydelse.

BAKGRUND

Historik; barn och psykologisk behandling

Anna Freud och Melanie Klein räknas bland pionjäreorna och förgrundsgestalterna för utvecklingen av psykologisk förståelse och behandling av barn i Västerlandet. Till skillnad från Sigmund Freuds teorier var Anna Freuds och Kleins arbeten byggda på direkta studier av barn, och deras tänkande kom också att öva stort inflytande över den psykiska barna- och ungdomsvård som växte fram och etablerades i Sverige med början på 1930-talet. En av dess grundstenar blev psykodynamiskt grundad barnpsykoterapi inriktad på barnets intrapsykiska värld (Red. Mellanrummet 11, 2004).

I utforskandet av den faktiska separationen barn – förälder var även här Anna Freud en föregångare. Hon studerade barn som separerats från sina föräldrar under blitzten, tyskarnas flygbombning av London i andra världskrigets slutskede, och senare judiska barn, uppvuxna utan föräldrar i koncentrationsläger. René Spitz' jämförande studier av institutionaliserade barnhemsbarn, barn från ett mödrahem och barn uppvuxna i vanliga familjer från samma tidsperiod visade på ett *direkt* samband mellan omständigheter i den yttre miljön och omfattande störningar i barnets tillstånd. Teoretiskt innebar det att Spitz beskrev betydelsen av den tidiga bristen på relation och bindning utan att gå vägen över terapeutisk rekonstruktion av inre konfliktbearbetning hos barnet. Hos John Bowlby utvecklades denna bindning till en enhetlig teori om anknytningen, som han påvisade vara biologiskt förankrad och betingad. Arvet från Freuds driftsteori började överges för det faktiska känslomässiga och beteendepreäglade bandets betydelse för människans utveckling (Soltvedt, 2005).

Den direkta relationen samt kommunikationen blev också den parallellt framväxande familjeterapeutiska traditionens fokus. Studier av system, i synnerhet mänskliga sociala system, ledde till att se barnets kontextuella förutsättningar för utveckling. Familjen var ett av de system som barnet ingår i, påverkas av och själv påverkar. Samspelets betydelse kom än mer att accentueras genom de senaste decenniernas spädbarnsforskning. Daniel Stern har gått vidare från objektrelationsteoretikernas inre representationsvärld till det intersubjektiva fältet genom studiet av "det kompetenta spädbarnet". Hans teorier visar hur barnets självutveckling sker i intim relation till den faktiske vuxne. Till skillnad från "enpersonpsykologierna" beskrivs idag människans psykiska värld alltmer som intersubjektiv och interpersonell

(Havnesköld, Risholm Mothander, 2002). Det har även lett till att nya terapiformer vuxit fram som inriktas mot det tidiga samspelet, där föräldrar och barn möts i det terapeutiska rummet. Barnorienterad familjeterapi, BOF, är en av dessa.

Tidigare forskning

BOF är först och främst en praktik. Den har sitt ursprung i Martin Soltvedts försök att förmedla sina yrkeserfarenheter som kliniskt verksam psykolog med barn och deras föräldrar i Norge och Sverige perioden 1960-1998. Han har utbildningsbakgrund vid Nic Waals Institut i Oslo och var under 1960-talet verksam som barnpsykoterapeut vid Ericastiftelsen i Stockholm. Soltvedt integrerar teori och kunskap från psykoanalytisk, familje- och systemteoretisk samt beteendeterapeutisk tradition i det som kommit att sammanfattas i begreppet BOF.

Ett samarbete mellan Soltvedt och uppsalapsykologen Barbro Sjölin Nilsson ledde under 1990-talet till återkommande utbildningsseminarier och kurser för behandlingspersonal från främst socialtjänst och barn- och ungdomspsykiatri i Sverige. Tillsammans startade de 1999 en tvåårig BOF-utbildning i Uppsala. Efter Soltvedts pensionering driver Sjölin Nilsson själv utbildningen och medverkar som lärare om BOF vid olika utbildningsinstitut i Sverige.

Dessa utbildningar har legat till grund för att antal rapporter och uppsatser som skrivits om BOF. Till större del har dessa tagit fasta på tillämpningen av BOF-arbete kliniskt och inom socialtjänst. Jämte att antal artiklar i facktidskrifter har flera av dessa, ur något olika infallsvinklar, främst varit av deskriptiv karaktär. Några studier har knutit tillämpning av BOF till teori. Palm (2001) har jämfört BOF med traditionella familjeterapisamtal. Bjälke & Widén (2000) diskuterar kring barnpsykiatriska symtom och hur dessa visar sig i BOF-leken. Vidare har Holmberg (2003) utvecklat ett familjediagnostiskt skattningsinstrument för BOF utifrån Helm Stierlins dimensioner i mänskliga relationer. Inom ramen för sin undersökning (2002) om BOF i barnavårdsutredningar utvecklar Hansson & Löwendahl teoretiska kategorier kring BOF-lekens innehåll. Brattwall (2004) knyter i sin studie BOF-leken till utveckling av mentaliseringsförmåga. Ringler (2005) beskriver i sin rapport BOF-behandling vid selektiv mutism.

Efter pensionering sammanfattade Martin Soltvedt sin kliniska bana och sitt tänkande i boken *BOF – Barnorienterad familjeterapi* (2005). Boken har en större del som är deskriptiv till sin karaktär kring praktisk tillämpning av BOF. Soltvedt beskriver hur han arbetat med barn och deras föräldrar. Boken omfattar även övergripande beskrivningar av teorier som influerat

Soltvedt i hur han kommit att utforma sitt kliniska arbete. De han lyfter fram som centrala är anknytningsteori samt Daniel Sterns utvecklingspsykologiska teoribyggande kring barnets självutveckling. Här finns även en genomgående diskussion kring psykodynamisk, familje- och beteendeterapeutisk teori och tradition som kan ses som en form av ”positionering”.

Soltvedt ser själv en risk i att många blir skickliga i BOF-hantverket men för dåligt teoretiskt förankrade (Wesslund, 2007). BOF riskerar då mer att bli en metod än ett integrerat förhållningssätt på teoretisk grund. Mot denna bakgrund menar jag att det finns behov av att vidare utforska hur Soltvedt i BOF fångat upp och integrerat de influenser han mer antyder än tydligt uttalar från neurovetenskap, dynamisk systemteori, spädbarnsforskning och nyare rön inom utvecklingspsykologin. Denna uppsats prövar att knyta samman dessa teorier med BOF, både som BOF utvecklats och beskrivits, samt i praktisk tillämpning hos verksamma BOF-terapeuter.

SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Syftet för denna uppsats är tvåfaldigt. Det är att visa på

- hur utvecklingsteorier är integrerade i Barnorienterad familjeterapi (BOF) samt på
- hur utvecklingsteorier kring samspelets betydelse tillämpas i BOF.

Uppsatsens frågeställningar är:

1. Vilka aktuella utvecklingsteorier kan identifieras ligga till grund för BOF?
2. Hur bedömer BOF-terapeuter samspel i BOF-terapi?
3. Hur tillämpar BOF-terapeuter teori och teoretiska begrepp vid samspeletsbedömning?

METOD

Begränsad litteraturstudie

För att identifiera specifika utvecklingspsykologiska teorier som ligger till grund för BOF består uppsatsens första del av en begränsad litteraturstudie. Utgångspunkt är Soltvedts egen bok *BOF – Barnorienterad familjeterapi (2005)*, där han redogör för sina teoretiska influenser. Jag väljer litteratur som dels följer upp dessa referenser, dels representerar aktuella rön inom utvecklingspsykologi och utvecklingsteori. I resultatet utforskas och presenteras hur dessa kan relateras till Soltvedts teoretiska tänkande kring BOF.

Fokusgrupp

Uppsatsens andra del presenterar resultat från intervjuer med en fokusgrupp. Valet av denna metod, att samla in kvalitativa data genom intervju av personer med gemensam kunskap och som diskuterar utifrån ett specifikt fokus (Hylander, 1998), passar uppsatsens andra syfte. Urval sker genom att fem psykologer, som avslutade den tvååriga BOF-utbildningen för Sjölin Nilsson i Uppsala våren 2007, tillfrågas om att ingå i gruppen. En av dem avböjer medverkan, en annan har förhinder. Ytterligare två psykologer med BOF-utbildning tillfrågas i detta skede om medverkan, varav en tackar ja. I sent skede infaller ytterligare ett förhinder, varvid fokusgruppen kommer att bestå av tre medlemmar, två kvinnor och en man med utbildning i och erfarenheter av eget kliniskt arbete med BOF. Gruppens medlemmar har kännedom om varandra och arbetar vid intervjutillfället alla på olika BUP-mottagningar.

Inbjudan sker via brev där presentation av författare, uppsatsens ämne, syfte och frågeställningar sker. De som ingår i fokusgruppen får även ett PM med information om intervjuens struktur och utförande. Intervjun sker på en BUP-mottagning och intervjutiden är totalt tre timmar inklusive en paus på 20 minuter. Tillsammans ser fokusgruppen med uppsatsens författare, själv psykolog med flerårig BOF-erfarenhet och här intervjuare, videoupptagningar av två inledande samlekstillfällen av en BOF-terapi med en pojke 5:10 år och hans föräldrar; dels terapeut – barn, dels föräldrar – barn. Upptagningarna omfattar 12-15 minuter vardera. Familjen är okänd för fokusgruppen och föräldrarna har gett sitt tillstånd om visning under gällande yrkes- och forskningsetisk sekretess. Fokusgruppen får följande direktiv: ”Notera det ni ser. Vad är relevant inför fortsatt behandling? Hur bedömer ni samspelet?” Varje grupp-

medlem intervjuas vid ett första intervjutillfälle var för sig, där övriga lyssnar. Därefter följer den andra intervjun som är gemensam. Fokusgruppens samlade iakttagelser och bedömningar samt medlemmars olika bedömningar kommenteras gemensamt. Videoinspelningarna återspolas och granskas på nytt i de avsnitt som medlemmarna lyfter fram. Vid tredje intervjutillfället intervjuas varje medlem var för sig. De uppmanas att granska sina egna bedömningar mot bakgrund av teoretiska utgångspunkter och de nyckelord som de tillsammans med mig valt ut från deras första intervju. Direktiven är: ”Använd begrepp utifrån utvecklingspsykologisk teori ni anser relevanta. Pröva i vilken mån de teorier Soltvedt refererar till i sin bok är användbara (anknytningsteori, Sterns självutvecklingsteori, samspels-/systemteori: ”sambhandling”). Övriga medlemmar lyssnar och ges möjlighet att komplettera varandras svar.

Intervjuerna med fokusgruppen videoinspelas, varefter de transkriberas till text med viss korrigerings i återgivning av talspråk. Texten tillsänds gruppen, som ges möjlighet att ändra uppfattade felaktigheter. Materialet läses och kommenteras oberoende av författaren och en ämnessakkunnig person. Jag gör en kvalitativ innehållsanalys. Ur flera återkommande genomläsningar och analys av empiriska data urskiljs kluster med undergrupper. De rubriceras och presenteras i resultatet. Metoden är abduktiv, en kombination av deduktiv (utgångspunkt i teorier) och induktiv (tolkning av insamlad empiri) metod (Larsson, 2005). Data som rör fokusgruppens process och kunskapsutveckling utelämnas, dels då det inte möter uppsatsens syfte, dels av utrymmesskäl. Analys av resultatet sker i diskussionen och knyts då även till litteraturstudien.

RESULTAT

Resultatavsnittet har två huvuddelar. Första delen består av en begränsad litteraturstudie uppdelad i två avsnitt, där avsnitt ett beskriver aktuella utvecklingsteorier som sedan i avsnitt två knyts till centrala teman i BOF. En översikt av begrepp och teoretiker som relateras till BOF och utvecklingsteorierna presenteras i bilaga 1. Andra huvuddelen utgörs av BOF-terapeuters bedömning av samspel i BOF-terapi samt av deras tillämpning teori och teoretiska begrepp.

Aktuella utvecklingsteorier

Utvecklingens inneboende natur

I de psykologiska förklaringsmodellerna för människans utveckling; de psykoanalytiska, beteende- (behavioristiska) och kognitiva teorierna, har affekternas och emotionernas betydelse tidigare inte haft någon större plats. Idag däremot betonas människans psykiska utveckling av åtskilliga utvecklingsteoretiker vara kontextuell där affekterna utgör grunden (Sroufe, 1995). Nu pekas på utvecklingens interaktiva natur med pågående dialektik mellan organismen i utveckling och dess föränderliga omgivning i kärnan av såväl biologiska, psykologiska och även psykoanalytiska utvecklingsmodeller (Schore 1994). Underliggande *principer* för utvecklingen hämtas från dynamisk systemteori (kaosteori): organismen utvecklas som en *sammanhängande enhet* och genom *framväxande komplexitet*, vilket sker i och genom samspel med omgivningen (Havnesköld & Mothander, 2002). Kognitiv, social och emotionell utveckling är alla delar i samma process, och utvecklas ömsesidigt beroende av och sammanvävda med varandra. Mer komplexa beteendemönster växer fram ur tidigare utveckling, och bygger på vad som redan finns.

Utmärkande drag för dagens syn är även betoningen på *processen* i utvecklingen. Denna process, förändringen i utvecklingen, har tidigare teorier haft svårt att förklara. Istället för att se utveckling som att genomgå faser och stadier, att ha eller lägga till funktioner eller att kvantitativt utöka existerande förmågor, talar man om kvalitativa förändringar och förändrad (mental) organisering (Sroufe, 1995). Några reduktionistiska och linjära orsaksförklaringar ges inte. Hjärnan beskrivs som ett självorganiserande system, som genom dynamisk process går mot ökad komplexitet och där nya mönster bildas men ändå som återkommande stabila enheter (strukturer) på högre nivå. Det som driver utvecklingen beskrivs vara psykobiologiska utvecklingskrafter eller motivationssystem. Silvan Tomkins (1962, 1963) var den som först formulerade affekternas och känslornas basala roll. Affektteoretiker och spädbarnsforskare talar om dem som sammanbindande, motiverande, anpassande (reglerande), organiserande och kommunicerande i barnets utveckling mot en psykiskt utvecklad och mogen vuxen person. Intoning och empatisk bekräftelse är nödvändig för integrering av affektstillstånd. Inom neurovetenskapen talar man om en monism, om hur känslorna väcks ur kroppen, är implicita (omedvetna) för att i framväxande samverkan mellan flera ”emotionella” kroppssystem på högre nivå bli till psykisk medvetenhet. Genom affekterna kan våra kroppar

”mentaliseras”. En av Antonio Damasio (1999) viktigaste slutsatser visar att känslor är ”vinnare bland jämbördiga” i förhållande till kognitioner och att de är en integrerad del i tänkande och kognitiva förmågor (Havnesköld & Mothander, 2002).

Samspel och neurontillväxt

Många utvecklingsteoretiker har betonat det ömsesidiga sambandet mellan hjärnans mognad och socioemotionell utveckling. Hjärnan är vid födseln kroppens mest utvecklade organ, där de genetiskt styrda programmens utveckling till lika stor del beror på samspelet och den närmaste miljön för spädbarnet. Hur framväxten av nya neuronkopplingar över synapserna sker, och den väg utvecklingen tar, är beroende av det erfarenhetsstyrda samspelet (Siegel, 1999). Samtidigt som hjärnans strukturella förändringar ligger bakom utvecklingssteg i socioemotionell förmåga, så förhåller det sig tvärtom: bildandet av neuronala banor i hjärnan är själva beroende av sin socioaffektiva kontext (ibid., Sroufe, 1995). Det är de ständigt pågående emotionella utbyten, vilka är inbäddade i alla sociala relationer, som påverkar hjärnans utveckling (Schore, 1994). Spitz (1965) såg detta affektiva utbyte som den främsta befrämjaren av barnets hela mognad och utveckling, inte bara emotionellt. Teorier för samspelsbehandling bygger på denna grund. Det är i relationen utveckling sker.

I processen från födseln, där affektregleringen är central, utvecklas barnet till att bli en emotionell varelse. Det framväxande psykets utveckling och barnets självregleringsförmågor är beroende av den trygga barn-vårdgivare-relationen som är full av affektiva utbyten från spädbarnsperioden upp genom hela barndomen. Senare utveckling av mer komplexa strukturer i hjärnan bygger på tidigare erfarenheter i det ömsesidiga samspelet. Mycket tidiga (samspels-)erfarenheter i spädbarnets liv kommer därför ha mer kritisk och genomgripande inverkan på hur basala strukturer i hjärnan utvecklas, vilka senare och högre förmågor bygger vidare på. Det innebär att kvaliteten på de interpersonella och emotionella erfarenheterna under de första levnadsåren kommer att utöva ett inflytande över de neurobiologiska processerna under hela livet (Havnesköld & Mothander, 2002).

Anknytningen

Genom sin anknytningsteori skapade Bowlby (1969, 1973, 1980) en brygga mellan kroppen och psyket genom att ge en psykobiologisk grund för samspelet och den socioemotionella utvecklingen. Han hävdade utifrån sin forskning att barnet genom anknytningssystemet, ett

biologiskt nedlagt beteendesystem, ”tvingas” eller drivs redan från förlossningsögonblicket att aktivt söka en relation. Barnet måste väcka vårdarens omsorgsberedskap för sin såväl fysiska överlevnad som psykiska utveckling.

Det affektiva bandet som växer fram mellan barnet – vårdgivaren innebär toppen av den dyadiska regleringen av barnets emotioner under det första levnadsåret. (Sroufe, 1995) Genom den trygga fysiska och emotionella basen skapas och byggs förutsättningar in för att barnet skall kunna utveckla egna förmågor för reglering av affekter, av närhet och avstånd i sociala relationer och för möjlighet till utforskande av omvärlden. Den trygga basen är grunden för samspelet och även för framväxten av en inre värld, ett psyke eller ”mind”.

Genom Bowlbys distinktion mellan *anknytningsbeteendet* och *anknytningsrelationen* flyttas fokus för anknytningen i fortsatt forskning och teoribildning från det biologiska och generella till varje relations unika och dynamiska karaktär. Föräldrarnas förmåga att ta hand om och möta barnets behov visar sig förutom i den fysiska omvårdnaden genom kvaliteten i den emotionella kontakten mellan barnet och vårdgivaren. Den senare utgör grunden för framväxten av inre erfarenhetsbaserade mentala arbetsmodeller (trygga/otrygga anknytningsmönster), av hur relationen till modern/fadern är och för utvecklingen av egen självupplevelse hos barnet (Sroufe, 1995).

Det emotionellt laddade, med Soltvedts (2005) ord, ”magnetiserade” fältet mellan barnet och föräldern handlar för barnet om erfarenheter av vara på djupet förankrad och förstådd av en annan, vilket är en förutsättning för att integration av psykiska erfarenheter skall kunna ske. Forskning har visat att för det lilla barnet är anknytningsrelationer de mest avgörande och betydelsefulla miljöfaktorerna som formar hjärnans utveckling under perioden då den växer som mest. Icke intonade mentala tillstånd – stresstillstånd – hos barnet har kritisk betydelse med toxisk effekt, där hjärnans synaptiska kopplingar kan reduceras och neuroner t o m utsläckas. Det avgör även vilka geners information som kommer att komma till uttryck; både hur och när (Siegel, 1999). Sjölin Nilsson (2005) talar om kraften i den konkreta samhandlingen: ”Genom att vi skapar en rad goda samhandlingsupplevelser bygger vi en anknytning mellan förälder och barn.”

Stern

Stern har i sin teori om självutvecklingen influerats av Damasio psykobiologiska förankring av känslor och medvetande. Liksom Bowlby utgår Stern från anknytningen men visar mer på den process av ömsesidighet i relationer ur vilken *själven* växer fram. Med Siegel och andra utvecklingsteoretiker talar Stern om implicit minne, där affektiva tidiga relationserfarenheter lagras och väcker minnet genom affektiva ledtrådar (Havnesköld & Mothander, 2002, Stern 1985).

Med utgångspunkt i sin och andras forskning kring det *observerade* spädbarnet kan Stern beskriva utvecklingen av själv utifrån principerna om framväxande och självorganisering (t ex uppvaknande själv) och om barnet som aktivt i denna process. Centralt i Sterns teoribildning är också hur detta sker i det faktiska samspelet med vårdgivaren, oftast modern, som blir *den självreglerande andre* för barnets affekter. Det sker genom att föräldern kan tona in barnets inre affektiva tillstånd. De nära relationernas känsloton, som känslomässig bakgrundsmusik, inbäddad i *vitalitetsaffekterna*, blir också det som färgar barnets framväxande inre emotionella landskap, med erfarenheten av föräldrarnas samlade varande-tillsammans-med-barnet som den ständige inre *aktiverade följeslagaren* (Havnesköld & Mothander, 2002).

Stern menar att barnets erfarenheter av att-vara-med färgas av vårdgivarens inre representationer. Föräldrarnas egna nätverk av scheman-att-vara-med aktiveras och avspeglas i det manifesterade samspelet mellan föräldern – barnet. Här, i samspelets beteendet, finns den observerbara manifestationen av föräldrarnas fantasi, som direkt påverkar barnet och är avgörande för dess gensvar. För Stern innebär det att klinikerns förståelse av de psykologiska problem som är för handen utgår ifrån föräldrarnas konstruktioner, inte ifrån barnets. Därmed görs relationen till ”patient” och vad som kan mötas genom samspeletsbehandling (Stern, 1996).

Centrala teman i BOF

När Soltvedt (2005) beskriver sitt arbetssätt och teoretiska utgångspunkter för ”samhandlingens grammatik” refererar han till ”den nya utvecklingspsykologin”, som i första hand innebär förnyelse av och vidareutveckling av psykoanalytiska och psykodynamiska teorier kring barns utveckling. Här presenteras tre portalgestalter som representanter för denna teoretiska

förnyelse: René Spitz, John Bowlby och Daniel Stern. Hos Spitz finner Soltvedt en syn på ”hur barnets själv organiseras på ett sätt som pekar fram mot Sterns teori” (s.261). Från Bowlby hämtas en annan teoretisk bas än från Freud drifter med spänningsreduktion. Liksom hos Spitz är den byggd på faktiska händelser runt barnet, framförallt av vad tidig separation gör för barnets utveckling. Det är det tidiga psykobiologiskt grundade beteende- och känslomässigt präglade bandet – anknytningen – som lägger grunden för utvecklingen (ibid.).

Spädbarnsforskningen innebär för Soltvedt (2005) en revolution genom att kunskap och teori baseras på det observerade spädbarnet, här och nu och i relation till vuxna, inte på rekonstruktioner från äldre barn och terapier med vuxna som i tidigare psykoanalytisk teori. Med detta följer för Soltvedt att i) barnets utveckling grundas i anknytningen, ii) barnet föds med förmåga till samhandling, iii) samhandlingsmönster skapas direkt efter födseln. Dessa insikter får hos Soltvedt implikationer för praktisk tillämpning i den kliniska situationen. Terapeuten går själv in i lek med barnet (och föräldrarna) och eftersträvar optimal terapeutisk samhandlings- istället för överföringsposition. Vidare innebär det att terapin inte bara bygger på barnets fantasier utan på den direkta handlingen i rummet. Dessutom ges mer hänsyn ges till barnets aktuella sociala kontext. Att i terapin separera förälder och barn, menar Soltvedt, innebär att inte ha förstått innebörden av anknytningsbegreppet.

Psykoanalytisk barnterapi, Stern och Soltvedt

Stern intar en central plats hos Soltvedt. Han samlar och ställer översiktligt fram utvecklingspsykologins rön de senaste decennierna, samtidigt som han integrerar den i egen forskning och teoribildning. Det innebär förskjutningar i synen på barnet som bryter mot tidigare psykoanalytisk teori. Winnicott börjar tala om leken som barnets kommunikationsmedel, där den ömsesidiga leken mellan barnet och terapeuten i mellanområdet i sig är terapeutisk (Hansen, 1991) och med spädbarnsforskningen och Stern följer att samspelet får en allt större plats. Stern inför nya begrepp och infallsvinklar som har betydelse både för utvecklingspsykologi och för klinisk psykologi, menar Soltvedt. Centralt är begreppet *intersubjektivitet*, som innebär att (kunna) sätta sig in i att den andre har ett inre. *Intoning* är ett annat begrepp, som rör förmågan (hos föräldern) att tona in den andres (barnets) subjektiva affektiva tillstånd (Johnsen m fl, 2003). Röed Hansen (1991) menar utifrån spädbarnsforskare som Stern, Trevarthen och Tronick att samspelet och dialogen barn-terapeut inom traditionell barnterapi skall ses som en överordnad struktur till terapins innehåll. Soltvedt tar det ett steg

vidare. Utvecklingsgången, som är olösligt förbunden med interaktion och kommunikation, förutsätter samspelsfarenheter och får direkta implikationer för uppläggning av terapeutiskt arbete hos Soltvedt, som öppnar terapirummet även för föräldrarna och andra vuxna. Olika samhandlingssituationer befrämjar framväxten av självkänslan genom att olika delar av barnets och föräldrarnas själv träder fram; självkänslor, -identiteter, -bilder. Där Stern ser relationen som patient inom moderskapskonstellationen (0-3 år), gäller det hos Soltvedt även för äldre barn och deras närmaste (Soltvedt, 2005).

Familje- och beteendeterapeutisk tradition

Familjeterapeutisk tradition har influerat Soltvedt (2005) i att gå samman med familjesystemet. Hans intresse är att mobilisera föräldrarna och att få en så "sammanfallande bild" av familjens verklighet som möjligt. Familjens samspelsmönster visar sig genom leken, den samlek mellan föräldrar - barn och terapeut som BOF-terapi innebär. Leken är barnets arena och kommunikationsform, och ökar möjligheterna för Soltvedt att "se problemen som de framstår för barnet" (s.243). Samleken ger en "uppsjö av diagnostiskt material" (s.180), och en kartläggning av var barnet och närstående viktiga personer befinner sig på ett interaktionsplan föregår utforskande av det intrapsykiska. Flera teoretiska begrepp är användbara, såsom gränser, kontext, subsystem och metakommunikation. Dessa hämtar Soltvedt från generell systemteori och cybernetik. Genom att gå samman med systemet är terapeuten både en observatör och aktör för förändring.

För Soltvedt (2005) behövs både linjärt, cirkulärt och nivåtänkande för att förstå samhandlingarna. Spiralen blir en modell för att förstå utvecklingen från kroppen till självet till det sociala sammanhanget. Soltvedt reserverar sig mot reduktionistiska orsaksförklaringar till barnets yttringar såsom funktionsdiagnoser kan innebära. Han ser symptom på beteendestörningar som invävda i samhandling med andra människor. Flera av kriterierna för ADHD-diagnosen kan vara symptom som utvecklats i nära samhandlingsrelationer över tid. Här innebär Soltvedts spiralformade utvecklingsmodell att organism och kontext ses som omöjliga att separera. Hans resonemang ansluter till Sroufes, som menar att den medicinska modellens underliggande antaganden istället klassificerar maladaptiva beteenden som endogena, d v s enbart ger dem ett neurofysiologiskt ursprung (Sroufe, 1997). Samma synsätt framträder hos Kihlbom (2001) i förståelse av barnpsykiatriska symptom.

Beteendeterapeutisk tradition bidrar för Soltvedt med handlingsaspekten. I social inlärningsteori finns insikt om hur barnet erövrar nya kunskaper genom inläring. Terapeutiskt får både handling och klientens inre föreställningar betydelse för beteendeförändringar, och kan ha generaliserande effekt till att ge förändring också utanför terapirummet. Detta återkommer i BOF-terapiens utprovande av nya sätt att vara tillsammans. Samtidigt menar Soltvedt att beteendeterapi i alltför liten utsträckning bygger på utvecklingspsykologisk teori, ignorerar barnets inre värld och lyfter fram standardiserad och metodbunden praktik på bekostnad av terapeutens inlevelse och skapande möjligheter.

Från Urie Bronfenbrenner (1979) hämtar Soltvedt teoretisk förankring för de sociala kontexter inom vilka barnets utveckling sker. Utvecklingen sker inom psykologiska fält av mellanmänskliga relationer. Den minsta av dessa är dyaden. En dyad i utveckling kännetecknas av ömsesidighet i relationen och är den minsta enheten i BOF-terapi. Soltvedt ser dyadens tre sidor; ömsesidighet, maktbalans i förändring på väg mot likvärdighet mellan barn-förälder och de starka affektiva banden som nycklar till förståelse både av utveckling och när den avstannat. Dyaden ingår sedan i större system upp till makronivå och områden för t ex social- och kulturell tillhörighet. Bronfenbrenners ekologiska system ger en ram för Soltvedt för nödvändigheten av att inom BOF röra sig mellan flera nivåer i barnets och familjens värld för att optimera utvecklingsmöjligheterna.

BOF-terapeuters bedömning av samspel

Relationer och interaktionsmönster

Triaden: I beskrivningen av alla tre familjemedlemmar tillsammans, triaden, användes ord som att det är saknas energi, är kraftlöst, ödsligt, tomt och tyst. Det saknas lust mellan Linus, hans mamma och pappa. De kommer fram en i taget och leker inte tillsammans någon gång. Samstämmighet saknas, det blir inga möten. Triaden beskrivs även som att "*den egentligen inte finns. De kändes isolerade från varandra alla tre*". Linus försöker få igång den på slutet och vid ett tillfälle noteras att pappa visar intresse för mammas aktivitet. Det finns även en hypotes om möjlig rivalitet och avund från mamma gentemot Linus för att pappas och hans

kontakt är bättre. Fokusgruppen resonerar om att mamma kan vara arg på sin pojke för att han tagit mammas plats: *”Ja, man ser att det är pappans pojke mer.”*

Pappa - Linus: Två samspelsmönster framträder. När pappa söker upp Linus och ger ett tema att samspela kring kommer han direkt. Pappa försöker att fånga Linus intresse genom beskrivningar, skämt och frågor men hamnar på för hög nivå och på regiplan. Linus blir därmed avvisad och även genom att pappas figur går iväg när Linus kommer. Då försvinner Linus och pappa blir trött och ger upp. Andra mönstret är att pappa överskrider Linus gränser varpå han först försvinner för att därefter övergå i ett utagerande mot pappa, som inte klarar att hantera det.

Mamma – Linus: I kontakten mellan mor och son beskrivs båda ha svårigheter i ömsesidighet, i att läsa av och tona in. *”Det är alldeles för stelt mellan mamman och pojken. Det är så tyst och stumt mellan dem.”* Av föräldrarna uppfattas mamma som mest osäker. Linus söker ögonkontakt med mamma, som tittar mycket på Linus men saknar laddning och engagemang i mimik och blick. Mamma beskrivs vara oladdad, passiv, försiktig och svårflörtad eller allvarlig och irriterad. Samtidigt uppfattas hon möjligen styrande genom sin blick; avvisar hon beteenden hos Linus som inte är accepterade? Linus beskrivs vara osäker på vad som förväntas av honom och blir då trotsig genom att sätta sig med armarna i kors eller att använda ljudlös mimik; han gör grimaser mot mamma. Linus söker mamma när mamma har gett sig iväg i leken, och mamma förmår inte att fånga upp kontaktförsöket: *”Mamma tittar inte ens upp. Linus kan inte locka sin mamma till lek.”* När mamma försöker prata med Linus i leken, blir det frågor på för hög nivå. Mammans nedtonade affekter gör att kontaktförsöken misslyckas, Linus försvinner iväg.

Mamma – pappa: Fokusgruppen noterar att inga möten förekommer mellan föräldrarna. En hypotes väcks om att det inte fungerar mellan dem, vilket förstärks av att det inte finns något moment i samleken där mamma och pappa gör något tillsammans.

Interaktion & samspel: kännetecken

Tempo: I båda samlekstillfällena finns ett inväntande av Linus, att han ska komma fram. Föräldrarna blir själva passiva och tempot beskrivs vara långsamt. Det förstärks av att Linus är

tyst och blyg. En i taget träder de fram i sandlådan och bygger något litet för att sen dra sig tillbaka. Samtidigt finns en dubbelhet. Linus behöver mer tid och timing för att komma fram. När han kommer uppfattar inte mamma det eller så agerar båda för fort och ”kastar sig över Linus”.

Initiativ och kontaktagande: Linus beskrivs göra flest kontaktförsök medan föräldrarna uppfattas osäkra på hur de ska ta och få kontakt med Linus. De gånger föräldrarna tar initiativ kommer Linus fram till dem en kort stund, men de missar kontaktögonblicken och då försvinner Linus iväg. När föräldrarna väntar in Linus backar han ännu mer. Linus uppfattas då osäker på vad som förväntas av honom: ”I början är föräldrarna mycket ”på” Linus och det blir för mycket ansvar på honom att välja något, veta vad han vill göra eller att komma igång med att leka.” Då blir Linus helt passiv för han har svårt med initiativförmåga. Föräldrarna kommer inte igång med något eget.” När Linus väl tar initiativ till att bygga på sitt område involverar föräldrarna sig för långt. De flyttar och korrigerar det Linus sätter fram på sitt eget område i sandlådan. När pappa söker kontakt och hälsar på Linus figur, så kliver han in i hans område. Då försvinner Linus först iväg, därefter busar han och sticker iväg till pappas område och hoppar på pappas figur.

Aktivitet – passivitet: Föräldrarnas passivitet gör Linus passiv och när föräldrarna blir aktivare, då blir även Linus det. När Linus söker kontakt med pappa blir han passiv: ”Den gången han söker kontakt aktivt med pappa, då ger han upp. Han orkar inte utan går hem och lägger sig och sover.” Det är en kontrast mellan Linus försvinnanden efter kontaktförsöken och det som uppfattas som trots, busighet och utageranden. Trotset ses som en protest från Linus mot mamma och utagerandet som ett svar på att pappa överskrider Linus gräns.

Varaktighet och riktning: Samtliga kontaktförsök är korta. Linus riktar sina försök mot både mamma och pappa. Pappa vänder sig till Linus med frågor och går till Linus och hans område. Mamma går till det gemensamma området med en affär. När Linus kommer dit ställer mamma frågor till Linus. För båda föräldrarna försvinner Linus snabbt iväg. Fokusgruppen uppmärksammar att föräldrarna inte vänder sig till varandra.

Språk och kommunikation: Pappa tilltalar Linus. Han ställer frågor till honom utan att förvänta svar, han försöker även verbalt få honom att stanna kvar i kontakt. Mamma använder mest kroppsspråk; blick och mimik. Hans signaler är överlag svaga. När hon tilltalar Linus är

röstläget lågt. Linus kommunicerar genom handling. Han ritar vägar som sedan inte används. Han kommer fram, hoppar iväg, försvinner ifrån. Mot mamma grimaserar Linus och söker honom med blicken.

Affekter – kontakter: Ord som brister i ögonkontakt och avsaknad av lust används om kontakten, likaså att alla tre uppfattas isolerade. Linus beskrivs bli glad när pappa söker kontakt och då han busar så skrattar han. Pappa är vid detta tillfälle frustrerad. Han beskrivs även vara uppgiven. Linus skrattar då han tittar på mamma vid ett tillfälle(?) Mamma reagerar inte, hon tycks inte bli glad när hon ser pappas och Linus lek. Man tänker på att ”*mamma inte ens tittar upp*”, att Linus inte kan locka honom till lek. Mamma beskrivs vara allvarlig och irriterad. Både hennes och Linus affektuttryck är nedtonade. Vid ett tillfälle ser man att mamma ”*smilar till.*” Här finns även ilska: ”*När Linus ger sig på pappa på slutet är det mycket ilska. Det är i alla fall kontakt även om den är aggressivt laddad.*”.

Diagnostiska beskrivningar

Linus

Ålders- och leknivå: Försöken till lek och kontakt sker på för hög nivå för Linus. Det är en pojke som befinner sig på lägre nivå i lek än hans faktiska ålder, och han ger intryck av att vara ett yngre barn än han är. ”*Leknivån är initialt för hög och hindrar pojken från att komma igång.*” Linus har även svårt att identifiera sig i roll- och symbollek, där dock en antydning om rollidentifikation sker mot slutet. Linus beskrivs att ha svårt att gå in i kontakt. Han har en osäkerhet där han inte vet vad eller hur han ska göra i leken. Han behöver mötas konkret där figurer gör saker tillsammans (hästar springer, bilar åker) och i kurragömma- och ta-fatt-lekar. Samtidigt visar Linus i handling att han vill leka.

Psykiatriska diagnoser: Från början väcks en hypotes kring om Linus är mutist. När Linus börjar prata och visa att han mer är blyg faller detta antagande. Även funderingar kring om Linus har autistiska drag väcks. Alltmer övergår dessa tankar i att beskriva familjens gemensamma svårigheter: ”*Dom har svårighet att kommunicera och nå varandra.*” Hypoteser väcks främst kring mammas bakgrund och bristande förmågor. Samtidigt kvarstår hypotesen att det är en pojke med egna svårigheter från start med kontakt och kommunikation. Fokusgruppen diskuterar även vad det hade inneburit att ha tagit en ordentlig

anamnes i förväg – eller som nu att utgå ifrån samleken: *”Det är också bra att sitta och tänka, som vi gör och bara låta materialet förbehållslöst tala först.”*

Självuttryck: Linus beskrivs i termer som att vara blyg, låst och återhållen. *”I första scenen med terapeuten är pojken rädd och pappa håller honom. Sedan släpper han honom, det är alltså inte så illa att han inte kan vara sin egen, men det är ett blygt barn som måste peppas.”*

Andra begrepp är att Linus är osäker och nedstämd. Samtidigt beskrivs Linus vara en pojke som vill ha och söker kontakt. Han är osäker på sig själv och behöver stöd av föräldrarna för att göra saker. Trotset ses som ett nej till förväntningar på honom.

Föräldrarna och relationerna

Osäkra, otydliga och passiva är ord som används både om föräldrarna och om Linus. Det är svårt att veta vem de är, i leken är de *”icke-personer”*. Kontakten blir därför otydlig och brister i ömsesidighet gentemot varandra förstärker denna bild. Båda föräldrarna saknar vägledningsförmåga. Det finns vilja till kontakt med Linus men det är en *”familj med svårigheter att nå varandra och till gemensam aktivitet”*. Alla tre gör vägar i sandlådan som inte används, mamma gör en djurpark men förmår inte att bjuda in Linus, pappa blir avvisande. De är mest på regiplanet och förmår inte att hjälpa Linus till lek.

Pappa

Pappa visar att han vill ha kontakt. Han försöker stanna upp och fånga in Linus verbalt till samspel. Med lättsamt tonfall, genom att skoja och skämta försöker han inbjuda Linus. Han har dock svårt med att möta Linus på rätt nivå. Istället för att nå ömsesidighet blir han regissör av lekteman och hamnar i monolog. Han kan inte hålla kvar Linus i kontakt och klarar inte av att hantera och reglera Linus när han börjar hoppa till och ifrån pappa i leken. Vid svårigheter blir pappa först frustrerad och ger därefter fort upp.

Pappa klarar heller inte att urskilja Linus och sina egna gränser. När han söker Linus kliver han rakt in på hans område utan att fråga Linus om det är ok. Därefter låter han sina egna gränser överskridas av Linus, då han hoppar på hans figur i hans säng hemma hos sig.

Mamma

Mamma uppfattas otrygg och osäker på sig själv. En hypotes är att hon har utvecklat ett falskt själv. Hon vet inte hur hon ska vara, hur hon ska göra och ger intryck av att vara osäker i sin egen identitet, i avsaknad av en egen självklarhet. Mamma beskrivs vara oladdad och passiv med svaga signaler. Funderingar kring mammas egen barndom och eget anknytningsmönster väcks och hur det inverkat på graviditet och på hennes och Linus första tid. Var mamma deprimerad och lämnad med för stort ansvar första tiden? Det är avstängt och en hypotes om att svaga kontaktsignaler från Linus som spädbarn kan ha aktiverat eget mönster av att ha känt sig avvisad, vilket gör att mamma dragit och drar sig undan. Brister hos mamma noteras kring förmåga att läsa av, tona in och i ömsesidighet.

Terapeutens agerande och roll

Ramen

En aspekt av leken som återkommer i fokusgruppens bedömningar är hur terapeuten agerar. Frågor väcks kring hur terapeuten inbjuder Linus och presenterar BOF-materialet med sandlådan, leksaker och figurer. Här framhålls ramens betydelse: *”Det är viktigt att förstå ramen kring sammanhanget och samspelet”*. De tänker att denna terapeuts föregående erfarenhet av kontakt med Linus och föräldrarna kan ha en inverkan. Terapeuters olika arbetssätt påverkar både hur samspelet utvecklas och därmed hur bedömningen av interaktionen blir. Fokusgruppen funderar på konsekvenser av denna terapeuts öppning för deras bedömning.

I fokusgruppens resonemang kring terapeutens roll refereras till Stern och forskningsteamet i Lausanne. Där har man utvecklat en standardsituation vid filmning av barn och föräldrar tillsammans, *”som hjälp att skärpa det kliniska sinnet”*. I BOF har en av fokusgruppens medlemmar utvecklat en egen standard med likartad presentation i varje ny BOF-terapi. Det möjliggör att urskilja egen inverkan och vad som hör till barnet respektive föräldrarna. Samtidigt framhålls öppenheten i BOF, där man inte följer någon manual, som positiv. Det handlar inte om att göra rätt som terapeut utan förmågan att reparera lyfts fram som avgörande: *”Det är omöjligt att inte göra fel.”* Fortsatt diskussion i annat forum om konsekvenser av olika förhållningssätt i BOF efterlyses.

Terapeuten som modell

En viktig aspekt i BOF-terapier, menar fokusgruppen, är att terapeuten börjar leka och därmed lockar barnet till lek. Här har terapeuten en försiktig och avvaktande hållning där de själva föredragit en mer aktiv. De funderar på hur Linus gensvar berör och påverkar terapeutens hållning. Till viss del sammanfaller terapeutens och föräldrarnas mönster; att visa och beskriva på regnivå för Linus. Det blir därmed heller inte någon lek mellan terapeut och Linus. Situationen där terapeuten avvaktar blir för krävande för Linus. Fokusgruppen betonar också att BOF-terapeuten är modell för föräldrarna. Det sker på två plan, ”*både som den person man är och när man leker.*” Terapeuten är en brygga till omvärlden då föräldrarna ska socialisera sitt barn mot omvärlden en gång till, nu med terapeuten som modell. När terapeuten är försiktig i kontakten med Linus påverkar det föräldrarnas närmande till leken utifrån hur de sett hur terapeuten lekt. Samtidigt som terapeuten som modell påverkar föräldrarna menar fokusgruppen att föräldrarnas egna mönster ändå framträder. De ser försiktiga föräldrar med svårigheter att få kontakt och lek till stånd.

BOF-terapeuters tillämpning av teorier och teoretiska begrepp

Teoretiska begrepp

Ordet *samspel* används vid beskrivning av möten (i leken) och om lek (i sig själv). Det knyts även till orden kommunikation och kontakt. Närliggande orden *samlek* och *samhandling* är direkta användningar av Soltvedts begrepp. De knyts även till Stierlins dimensioner för relationer, vilka Soltvedt integrerat i BOF. Begreppens användningar är knutna till de brister i relationerna som förekommer och visar på konsekvenser det får för familjen.

Begreppet *intersubjektivitet* är återkommande. Fokusgruppen bedömer att denna förmåga behöver utvecklas inom familjen och ser det vara ett centralt tema för fortsatt behandling. I nära anknytning nämns begreppen ömsesidighet, mellanområde och *intoning*. För mycket regisserande och monolog i leken gör att någon ömsesidighet inte uppkommer. En fundering är om mammas styrande av Linus utgör en form av *selektiv* intoning; mamma bekräftar eller avvisar vad som accepteras med blicken. Bristande intersubjektivitet knyts även till föräldrarnas oförmåga att utnyttja mellanområdet, området i sandlådan där leken sker.

Noteringar görs av föräldrarnas svårighet att *hantera* och *reglera* när Linus börjar busa. Förmågan att reglera Linus affektnivå saknas. Det beskrivs hur signalerna inom familjen är svaga. En hypotes är att det finns en konflikträdsla hos föräldrarna, som medför att de försöker undvika att ladda upp relationen av risk för att Linus ska gå över styr, trotsa och stöka. Här lyfts föräldrarnas *inre representationer* fram, som de tänker kan vara styrande för deras agerande i samspelet.

I nära anslutning till förståelse utifrån intersubjektivitet refererar fokusgruppen till Bowlby och senare *anknytningsteorisk* utveckling. Här är en hypotes, att istället för rädsla att affektivt ladda relationen, så kan upplevelser av att vara avvisade av Linus aktivera egna anknytningsmönster: *"Man kan även tänka i anknytningstermer kring den brist på kontakt och avvisanden som blir; eller hur man ska förstå hur pojken söker kontakt och hur det har sett ut... Föräldrarna är väldigt snabba på att försvinna iväg så att pojken inte hinner bli den som lämnar."* Det är dock främst mor – son-relationen som kommer i fokus. Frågor väcks kring mammas egna anknytningsmönster såg ut, om hur första tiden efter förlossning blev och hur mamma klarade av att hantera sitt nyblivna föräldraskap. Egna svårigheter hos mamma, möjlig depressivitet tillsammans med kontaktsvårigheter hos Linus kan ha samverkat: *"Jag kan tänka mig den här mamman med pojken som spädbarn; har hon försökt att få kontakt eller gensvar, och kanske har pojken inte varit så tydlig med det. Det kanske har bidragit till att det inte blivit så mycket kontakt, för det är för jobbigt att inte få de här svaren från pojken och då drar mamma sig undan."* Fokusgruppen menar att förståelsen av relationen mor – son är viktig för att kunna hjälpa dem.

Otydligheten hos familjemedlemmarna kopplas till osäkerhet hos dem alla tre. Det är svårt att veta vem de är, i leken uppfattas de som "icke-personer" och "osaliga andar" som inte träder fram. Man kommer och går lite som man vill utan början och slut. Här refererar fokusgruppen till Sterns *självutvecklingsteori*. Ingen av föräldrarna framträder med någon klarhet kring sina själv och sin identitet, detta gäller särskilt mamman: *"Jag kan tänka mig att mamma är osäker på vem hon är; att hon söker efter hur man ska vara eller göra. Den här naturliga identiteten och en självklarhet; det här är jag, så här tycker jag, så här vill jag göra. Det saknas."*

En annan tanke är att *separation* kring *själven* saknas, vilket behövs för att bli egna personer. De behöver kunna skilja ut sig, separeras från varandra: *"Det handlar om för litet av den här driven av aktivitet eller av att kunna bekräfta varandra. När det inte finns någon närhet, finns*

det heller inget att separera från och ger den här litet obehagliga känslan av tomhet. De kommer inte samman för att kunna vara ifrån varandra.”

En hypotes är att det finns *relationssvårigheter* mellan föräldrarna, vilket skulle kunna förklara varför systemet är nerbrutet och saknar energi. Vägarna som ritades i sanden är betydelsefulla men används så litet: ”*De finner inte varandra och det blir inget liv i familjen.*” Obalansen mellan aktivitet och passivitet återkommer en av gruppmedlemmarna till. Tillsammans med *Stierlins dimension* ögonblicket – varaktigheten är det ett område för fortsatt arbete.

Slutligen återkommer fokusgruppen till *kontexten*, det närmaste sammanhanget runt Linus. De funderar på hur familjen har det till vardags. Hur blir triaden hemmavid, kan de ha något kul, leka tillsammans eller blir de ”*tre öar för sig själva?*” Fokusgruppen menar att det som visar sig i BOF-terapi har en koppling till hur vardagens interaktioner gestaltar sig.

DISKUSSION

I denna uppsats har jag försökt påvisa hur BOF har en utvecklingsteoretisk förankring som leder bortom de centralgestalter och psykoterapeutiska traditioner Soltvedt själv lyfter fram. Det syftet har jag uppnått. Hos Soltvedt och i centrala teman för BOF finner man rötter ner i neurovetenskap, dynamisk systemteori, affektteori och senare decenniers spädbarnsforskning med en tydlig psykobiologisk förankring. När man följer utvecklingslinjerna fram till idag finner man en rörelse mot en gemensam referensram där ingen utvecklingsteori enskilt kan omfatta utvecklingens fulla komplexitet. Nyare kunskap om affekternas roll, där emotioner och kognitioner är sammanflätade har dock ökat betydelsen av samspelet och de interpersonella relationerna (Havnesköld & Mothander, 2002). Björg Röed Hansen (1991) har visat på hur samspelet och samhandlingen är en grund i intersubjektivitetsbegreppet, som Stern (1996) själv har påpekat får implikationer för utformning av terapi. Soltvedt har varit en modern föregångare genom att i kliniskt arbete integrera nya utvecklingspsykologiska rön kring samspelets grundläggande betydelse för utveckling. Genom BOF har Stern och teorierna omsatts i praktik; samspelet föräldrar – barn sker i terapirummet.

Min uppsats har även försökt besvara hur BOF-terapeuter bedömer samspel och tillämpar teori vid BOF-terapi. Syftet har varit att visa på hur utvecklingspsykologiska teorier kring samspelets betydelse kan tillämpas i BOF. I resultatet finns rikliga illustrationer av BOF-terapeuters bedömningar och teorianvändning. De refererar till anknytningsteori, Sterns självutvecklingsteori och till begrepp från spädbarnsforskningen. Det sker även en direkt tillämpning av Soltvedts norska begrepp samhandling och man refererar till Stierlins dimensioner, som Soltvedt introducerat för bedömning av samlek. Även indirekta referenser sker till begrepp och förståelse ur system- och kommunikationsteoriskt perspektiv återkommer. Därmed menar jag att även detta syfte har uppnåtts. Fokusgruppens noteringar kring dyader, triader och intersubjektivitetsbegreppet förtjänar dock ytterligare diskussion.

Relationer; dyader och triad

Hos samtliga tre BOF-terapeuter inleds bedömningarna med kommentarer som rör *relationella* aspekter i samspelet istället för intrapsykiska. Samspelet blir ingången till hypoteser kring pojken utvecklingsnivå, förmågor och svårigheter, något som försiktigt prövas med psykiatriska diagnosuttryck; möjlig mutism, autism? Inga av dem ses isolerade utan prövas vidare i komplexare resonemang kring föräldrarnas egna brister och förmågor i samhandling med sin pojke, något som understöds av aktuella utvecklingsteorier. Genom bedömning av samspelet blir snarare relationen, inte individen, identifierad ”patient” (Stern, 1996). Det är i linje med hur Soltvedt ser beteendestörningar som symtom invävda i samhandlingar. Inre representationer knyter fokusgruppen, liksom Stern, till uttryck i det konkreta samspelet.

Fokusgruppen identifierar dyaderna inom familjesystemet samt dyaden terapeut – barn. Alla beskrivs avseende samspelsmönster och avseende särskilda kännetecken. Här lägger sig BOF-terapeuterna nära Bronfenbrenners och Soltvedts syn att minsta enhet är dyaden som har sin kontext. Fivaz och Lausannegruppen (1998) liksom Hedenbros avhandling om samspel i triaden (2006) vidareutvecklar teorier kring triaden som en egen enhet. Även fokusgruppen kommenterar triaden som en egen storhet. Svårigheter inom triaden beskrivs både utifrån dyaderna och som en enhet som inte finns; alla tre är isolerade från varandra.

Relationerna i respektive dyad ges särskild uppmärksamhet. De två samspelsmönstren pappa – Linus beskrivs påverka interaktionerna och möjligheterna för Linus till kontakt, likaså mammas missade kontakttillfällen. Det noteras att Linus söker kontakt med båda sina föräldrar, något spädbarnsforskning, anknytnings- och självutvecklingsteori förstärker i beskriv-

ningen av barnet som aktivt söker kontakt. Svårigheterna i relationen mellan Linus och mamma driver fokusgruppen vidare mot att pröva hypoteser kring tidig spädbarnsrelation, svaga signaler, utveckling av anknytningsmönster och kring mammas egen historik.

Genom att kommentera kännetecknen för interaktionen, såsom kring tempo, initiativ, aktivitet – passivitet och affektuttryck anknyter fokusgruppen till rön från spädbarnsforskningen. Stern diskuterar vitalitetsaffektens känslökvalitet och temporala kontur (2005), något som återkommer hos Soltvedt i beskrivningen av magnetiserade fält och av hur samhandlingar har början, mitt och slut. Fokusgruppen påtalar hur dessa saknas. Även den icke-språkliga kommunikationen genom grimaser och selektiv intoning med blickar och affektiva uttryck noteras. Svårigheterna kring nedtonade affekter å ena sidan och ej reglerade å den andra, som fokusgruppen belyser, kan knytas till utvecklingsteorierna kring affektregleringens centrala roll i den tidiga utvecklingen som nödvändig grund för senare högre förmågor. Fokusgruppen talar om att reparera, vilket återkommer hos Stern i vad han benämner söka-sig-vidare-processen (2005). Det är också ett begrepp som kan knytas till barnets självutveckling (Schore, 2003).

Intersubjektiviteten

Fokusgruppen lyfter särskilt fram behovet att arbeta kring intersubjektiviteten i denna familj. Den är ett eget motivationssystem skilt från anknytningen (Stern, 2005). Barnets vilja att dela sina känslomässiga upplevelser, den ömsesidiga regleringen och intoningen kännetecknar mänskligt samspel och lägger grunden till utvecklingen av ett intersubjektivt själv (Johnsen m fl, 2003). Soltvedt söker själv efter syntesen i spänningsförhållandet mellan anknytningen och självutvecklingen; barnet behöver röra sig *in mot* en fast punkt att *utgå ifrån* i sin strävan efter att bli sig själv (Wesslund, 2007). Fokusgruppen har varit i båda dessa poler sin bedömning av Linus och hans föräldrars samspel.

Metodologiska överväganden

Fokusgruppen har fått se videovinjetter från inledande samlekstillfällen med terapeut – barn samt föräldrar – barn. Detta upplägg, som är anpassat till den akademiska uppsatsen, skiljer sig från klinisk vardag. Det riskerar att förmedla föreställningen av möjligheten att göra en objektiv bedömning i BOF, såsom är vanlig inom den medicinska modellen. Från en systemteoretisk ansats går däremot terapeuten samman med systemet, vilket den praktiserande BOF-terapeuten gör med föräldrarna. Bedömning och kontrakt formuleras gemensamt och i samhandlingstermer efter inledande samlekstillfällen. Harlene Anderson (2006) visar på hur

ett samverkande synsätt även leder till hur kunskapsutveckling sker gemensamt, och att den inte är förbehållen terapeuten utifrån någon expertroll. Det är en hållning som återfinns inom BOF. Denna reservation innebär att varken uppsatsen eller fokusgruppen kan göra anspråk på att presentera en korrekt bedömning av den faktiska BOF-terapin. Medlemmarna visar också på medvetenhet om denna begränsning. De diskuterar själva upplägget genom att belysa hur ramaspekter och begränsad kännedom om kontext och bakgrundsförhållanden för aktuell familj får betydelse för bedömningen av samspelet. De ställer upp hypoteser som behöver prövas mot mer information från familjen och mot nya samspelserfarenheter i fortsatt behandlingskontakt. Därmed informerar de även läsaren om sin systemteoretiska grund.

Validitet

Avsikten har varit att fokusgruppens medlemmar skall beskriva sina egna bedömningar och teoriansknytningar. Hot mot validiteten kan ha varit att svara som man tror att intervjuaren förväntar sig eller att lägga sig nära annan gruppmedlems svar på grund av t ex beundran eller respekt för denne. God kännedom om varandra har även kunnat resultera i "group think". Intervjuaren har därför uppmanat till egna bedömningar, arbetat med korta öppnande följdfrågor och har endast haft liten kännedom om en av medlemmarna. Självständigt yrkesutövande personer, där samtliga tre bidragit med olika perspektiv i samspeletsbedömningarna talar dock för god validitet. Det gör även resultatet som jag diskuterat här ovan.

Reliabilitet

Samtliga BOF-terapeuter har sett deltagandet i fokusgruppen som en del i deras egna professionella vidareutveckling och alla tre har intresse i ämnet. De har avsatt tid och arbetat seriöst genom hela intervjuförloppet och i övrig kontakt med mig. Det borgar för god kvalitet i resultatet. En brist är dock gruppstorleken, där tre deltagare har varit minsta möjliga antal för att vara en fokusgrupp. Fler deltagare med samstämmigt resultat kan ha öka reliabiliteten. Fördelar med färre deltagare har varit att varje deltagare fått mer utrymme att utveckla sina tankar, något som kan ha varit svårt att uppnå i större grupp. Den mindre gruppen har även inneburit mindre av gruppprocess. Ingen ledare har framträtt, gruppmedlemmarna har framstått som jämbördiga.

Ytterligare begränsningar är att intervjuerna enbart rört sig om en studie och vid ett tillfälle, komprimerat i tid. Ett sätt att kompensera för det senare har varit att i tredje intervjun låta

gruppmedlemmarna reflektera teoretiskt kring sina egna bedömningar. Ett uppföljande intervjutillfälle där utskrivna bedömningar kunnat tillhandahållas i förväg, hade ökat möjligheten för dem att lyfta fram mer egen teoretisk kunskap och intervjuaren hade kunnat använda mer teoriantknutet material i en fördjupad diskussion.

Trots de begränsningar antalet deltagare, tiden samt enbart en studie inneburit, har den svarat upp till mina förväntningar; att visa på hur BOF-terapeuter använder utvecklingspsykologisk teori vid samspelsbedömning. Studiens resultat kan antas ligga nära en reell situation hos verksamma BOF-terapeuter. Det är integrerad kunskap som blir framlockad i deras bedömningar, inte i efterhand mer akademiskt bearbetad kunskap. Att samtliga var psykologer med BOF-utbildning kan ha bidragit till att uppnå uppsatsens syften. Psykologer är genom sin grundutbildning väl förtrogna med utvecklingsteorier, och med vidareutbildning i BOF blev det möjligt att se en integrering av teori och praktik. Gruppmedlemmarna framstod som jämbördiga. Två kvinnor och en man samt en manlig intervjuare kan ha bidragit till en balans. Studiens begränsade omfattning gör att resultatet får bedömas därefter; ”...ändå är det så mycket man ser!” som en gruppmedlem uttrycker. Fler studier som kan komplettera denna studies resultat är önskvärda.

Avslutande kommentarer och synpunkter

Då uppsatsens syften varit att lyfta fram och synliggöra integrerade utvecklingsteorier både *i BOF* och *hos BOF-terapeuter*, har medvetna begränsningar gjorts. Därför har inte refererats till annan samspelsdiagnostik/-bedömning. Litteraturstudiens begränsning rör dock snarare omfång än inriktning. Det finns en alltmer ökad samstämmighet mellan forskare och utvecklingsteoretiker som innebär att utveckling av levande system behöver ses utifrån organiserande principer mot framväxande komplexitet där affekter och samspelets plats är central (Havnesköld & Mothander, 2002). Jag visar att det är dessa BOF bygger på. Det är snarare begränsande beskrivningar av människans psyke där man förenklar denna komplexitet, som behöver motiveras utifrån rön från aktuell utvecklingsteori, vilket t ex gäller för psykiatriska diagnoser.

Centralt i utvecklingen av BOF-praktiken och ”samhandlingens grammatik” står det interpersonella samspelets, relationens och kontextens betydelse som inneboende krafter i utvecklingen. Soltvedts bas är främst spädbarnsforskningen och utvecklingspsykologins egen

utveckling de senaste decennierna. Genom den femte vågen inom psykodynamisk utvecklingsteori, affektpsykologin, får affekterna en framträdande position. Härigenom sker en förskjutning från "enpersons-" till förmån för "flerpersonspsykologier" och det interpersonella affektiva fältets betydelse (Havnesköld & Mothander, 2002). Det är i detta fält Soltvedt befinner sig och ger BOF en psykobiologisk grund med kopplingar till utvecklingsteori i vidare bemärkelse. När Soltvedt i sin praktik bjuder in föräldrar och andra vuxna tillsammans med barnet till terapirummet, bygger det på teori och forskning kring relationernas faktiska och konkreta betydelse för psykisk utveckling. Genom att utforska samhandlingsmönstren och kontexten erhålles förståelse för vad det terapeutiska arbetet behöver inriktas mot för att utvecklingsprocesserna skall kunna finna vägar, där såväl nya neuronala hjärnbanor som goda relationserfarenheter hos både barn, föräldrar och vuxna runt barnet kan skapas. BOF ska därmed inte ses som eller reduceras till en metod, vilket Soltvedt också värjer sig emot. BOF innebär en integration av och omsättning av utvecklingsteoretiska rön i praktisk tillämpning.

Där Soltvedt främst tagit spjörn mot psykoanalytisk teori och utformning av terapier med barn och deras föräldrar, ser landskapet delvis annorlunda ut idag. De interpersonella aspekterna betonas alltmer från psykodynamiska företrädare. Snarare är det genom ökad "psykiatrisering" av barn och ungdomars hälsa, uttryckt bland annat i ökat antal ensidigt neuropsykiatriska beskrivningar och tilltro till särskilda metodtillämpningar, som den komplexa förståelsen från aktuell utvecklingsteori riskerar att trängas undan. En viktig uppgift är att vidareutveckla forskning och behandlingsarbete inom BUP och andra verksamheter där samspelets och relationernas avgörande betydelse för barns och ungdomars utveckling och psykiska hälsa lyfts fram. Hit hör BOF.

REFERENSER

- Anderson, H. (2006) *Samtal, språk och möjligheter*. Stockholm: Mareld
- Bjälke, C. & Widén, L. (2000) BOF (barnorienterad familjeterapi) – symtomens arena? *Rapport nr 24*, Avd för Barn- och ungdomspsykiatri, Hälsouniversitetet, Linköping
- Bowlby, J. (1969) *Attachment and loss vol. 1. Attachment*. New York: Basic Books
- Bowlby, J. (1973) *Attachment and loss vol. 2. Separation*. New York: Basic Books
- Bowlby, J. (1980) *Attachment and loss vol. 3. Loss: Sadness and depression*. New York: Basic Books
- Brattwall, L. (2004) Konstigt men roligt att leka. Sex mammor om BOF-lek. *Examensarbete 10p. Påbyggnadsutbildning i psykoterapi med inriktning mot barn och ungdom*. Psykologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Bronfenbrenner, U. (1979) *The ecology of human development*. Harvard University Press
- Damasio, A. (1999) *Descartes misstag. Känsla, förnuft och den mänskliga hjärnan*. Stockholm: Natur och Kultur
- Fivaz-Depeursinge, E. & Corboz-Warnery, A. (1998) *The primary triangle*. New York: Basic Books
- Hansen, B.R. (1991) Betydningen av oppmerksomhet og samspill i psykoterapi med barn. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 28:779-788.
- Hansson, H. & Löwendahl, A-L. (2002) En allvarsam lek. En undersökning om Barnorienterad Familjeterapi i barnvårdsutredningar. *C-uppsats i socialt arbete Socionomprogrammet*. Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Havnesköld, L, Risholm-Mothander, P. (2002) *Utvecklingspsykologi. Psykodynamisk teori i nya perspektiv*. Stockholm: Liber
- Hedenbro, M. (2006) The family triad - the interaction between the child, its mother, and father from birth to the age of 4 years old. Akademisk avhandling, Stockholm: Karolinska University Press
- Holmberg, M. (2003) Familjediagnostik med hjälp av Barnorienterad Familjeterapi. Konstruktion av ett skattningsinstrument. *Legitimationsgrundande utbildning i familjeterapi*. Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Hylander, Ingrid (1998; rev 2001) Fokusgrupper som kvalitativ datainsamlingsmetod. *FOG-rapport nr 42* Institutionen för beteendevetenskap, Linköpings universitet.
- Johnsen, A., Sundet, R., Torsteinsson W. V. (2003) *Samspel och självutveckling*. Stockholm: Natur & Kultur
- Kihlbom, M. (2000) Ensidigt tänkande inom barnpsykiatri. *Läkartidningen*, 42, s.4704-4710.
- Larsson, Sam. (2005) Kvalitativ metod – en introduktion. I: Larsson, Sam/Lilja, John/Mannheimer, Katarina (red): *Forskningsmetoder i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur
- Palm, C. (2001). Terapi på lika villkor? En jämförande studie mellan BOF och traditionella familjeterapisamtal *Delmoment i 15 p. vetenskapsteori forsknings- och utvärderingsmetoder*. Eskilstuna.
- Red. (2004) Tema: Barn och ungdomspsykoterapi - Historik och Framtid. *Mellanrummet. Tidskrift om barn- och ungdomspsykoterapi*, 11, s. 6-15.
- Ringler, J. (2005). Selektiv mutism och dess behandling med barnorienterad familjeterapi. *FoU 2005-4*. Stockholms läns landsting, Barn- och ungdomspsykiatri
- Schore, A.N. (1994) *Affect Regulation and the Origin of the Self: The Neurobiology of Emotional Development*. Hillsdale, New Jersey: Erlbaum
- Schore, A.N. (2003) *Affect Regulation and the Repair of the Self*. New York: W W Norton
- Siegel, D. J. (1999) *The Developing Mind. How relationships and the brain interact to shape who we are*. Guilford Press
- Sjölin Nilsson (2005) BOF - Barnorienterad familjeterapi. *Mellanrummet. Tidskrift om barn- och ungdomspsykoterapi*, 13, s. 139-149.
- Soltvedt, M. (2005) *BOF – Barnorienterad familjeterapi*. Stockholm: Mareld
- Spitz, R. (1965) *The first year of life*. New York: International Universities Press
- Stern, D. (1991/2003) *Spädbarnets interpersonella värld*. Stockholm: Natur & Kultur
- Stern, D. (1996) *Moderskapskonstellationen*. Stockholm: Natur & Kultur
- Stern, D. (2005) *Ögonblickets psykologi*. Stockholm: Natur & Kultur
- Sroufe, A.L. (1995) *Emotional development. The organization of emotional life in the early years*. Cambridge University Press
- Sroufe, A. (1997) Psychopathology as an outcome of development. *Development and Psychopathology*, 9, s. 251-268.
- Tomkins, S.S. (1962) *Affect, Imagery, Consciousness. Vol. 1: The Positive affects*. New York: Springer
- Tomkins, S.S. (1963) *Affect, Imagery, Consciousness. Vol. 2: The Negative affects*. New York: Springer
- Wesslund, A. (2007) *Intervju med Martin Soltvedt, dec -07*.